

ПРАКТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ АБО ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕДАЧІ ПОЛЬСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Надія Гергалo-Домбек

Центр Східної Європи Університету Марії Кюрі-Скловської

Резюме. Стаття присвячена проблемі передачі польських антропонімів українською мовою та питанню доцільності включення практичної транскрипції до програми викладання української мови як іноземної. Відсутність чітких і послідовних правил відтворення польських особових назв призводить до розбіжностей і створює перешкоди в міжмовній комунікації та хаос у документах. Актуальним є питання опрацювання нових правописних норм та включення їх у навчальну програму.

Ключові слова: українська мова як іноземна, передача польських антропонімів українською мовою, практична польсько-українська транскрипція.

У процесі викладання української мови як іноземної в польськомовній аудиторії практично вже з перших занять, під час спілкування зі студентами, виникає питання передачі українською мовою польських особових імен. На перший погляд може видаватися, що це не настільки суттєво і, особливо у випадку близькоспоріднених імен, *Piotra* можна назвати *Петром*, *Michała* – *Михайлом*, *Mikołaja* – *Миколою*, *Katarzynę* – *Катериною*, а *Małgorzatę* – *Маргаритою* тощо. Якщо польські учні чи студенти мають українське походження, то тут зазвичай проблем немає, оскільки вони самі часто вживають українські відповідники своїх імен. Проте таких слухачів значно менше, переважна більшість натомість має питомі польські антропоодиночності, а відтак на заняттях з'являється проблема звертання до них викладача: чи йти шляхом заміни польських імен українськими відповідниками чи адаптувати польські антропоодиночності до української мовної практики? Якщо обираємо перший варіант, то як далеко можна зайти в пошуку відповідників і де зупинитися? Адже тоді *Tomasza* слід називати *Хомою*, *Krzysztofa* – *Христофором*, *Szymona* – *Симоном* або *Семеном*, а *Emila* – *Омельяном*? Якщо ж ми вирішили адаптувати, то відповідно до яких правил?

Проблема передачі власних назв з однієї мови на іншу є важливою й актуальною особливо тоді, коли ці дві мови використовують різні алфавіти, наприклад, кирилицю й латиницю, як це має місце у випадку української та польської мов. Усе частіше польські студенти, які вивчають українську мову, починають також функціонувати в «кириличному обігу», особливо коли їздять в Україну на практики, стипендії, екскурсії, стажування чи по обміну, заповнюючи при цьому різні документи: анкети, бланки, облікові картки, квитанції тощо. Також ті, що їдуть на навчання в українські навчальні заклади, зобов'язані виконати переклад свого атестату зрілості, свідоцтва про народження та багатьох інших документів, в яких їхні персональні дані будуть записані кириличним алфавітом. Тому, на нашу думку, питання передачі польських особових назв українською кирилицею повинно бути включене у навчальну програму.

Підручники з української мови для польських студентів¹ не розглядають питання передачі польських антропонімів українською мовою. Здебільшого ми можемо в них знайти лише фонетичну транскрипцію українського алфавіту польською мовою на прикладі загальних назв. Подібна ситуація з двомовними польсько-українськими та українсько-польськими словниками: за винятком кількох, про які напишемо нижче, із онімів у більшості з них переважно подаються топоніми, часом космоніми, теоніми та міфоніми.

Питання доцільності введення правил передачі польських антропонімів до програми вивчення української мови є частиною ширшої проблеми – принципів відтворення польських власних назв в українській мові, які вимагають перегляду та доопрацювання. Певний час зберігалася традиція зближення мов, відповідно до якої польські імена перекладалися на українську або повністю українізувалися. Приклад такого підходу ми бачимо, зокрема, в *Польсько-українському словнику у двох томах* [ПУС], виданому в радянські часи, де *Aleksander* передається як *Олександр* (т. I, с. 9), *Andrzej* як *Андрій* (т. I, с. 14), *Bazyli* як *Василь* (т. I, с.

¹ див. напр.: Jan Śpiwak, *Podręcznik języka ukraińskiego. Samowчитель української мови для всіх*, Warszawa 1996; Irena Huk, Mirosława Kawecka, *Вивчаємо українську мову. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego*. Lublin 2003; Олег Белей, *Розмовляєте українською? Підручник української мови*, Wrocław 2006; Віталій Кононенко, Ірина Кононенко, *Контрастивна граматики української та польської мов*. Київ 2006; Bożena Zinkiewicz-Tomanek, Oksana Baraniwska, *Język ukraiński dla początkujących*, Kraków 2012; Bożena Zinkiewicz-Tomanek, Oksana Baraniwska, *Język ukraiński dla średniozaawansowanych*, Kraków 2016; Sebastian Delura, Urszula Drobiszewska, Iryna Kononenko, Irena Mytnik, Switłana Romaniuk, Marta Saniewska, Elżbieta Wasiak, Marta Zambrzycka, *Z ukraińskim na ty. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego. Poziom średniozaawansowany. Część 1*, Warszawa 2013; Sebastian Delura, Magdalena Jeż, Iryna Kononenko, Irena Mytnik, Switłana Romaniuk, Aleksandra Samadova, Marta Saniewska, Elżbieta Wasiak, Marta Zambrzycka, *Z ukraińskim na ty. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego. Poziom średniozaawansowany. Część 2*, Warszawa 2014; Ołeksandra Antoniów, Switłana Romaniuk, Ołena Synczak, *Україна – Польща. Dialog kultur*. Warszawa 2014 та ін.

41), *Daniel* як *Данило* (т. I, с. 155), *Grzegorz* як *Григорій, Григір, Григор*; *Grzycko* (розм.) (т. I, с. 320), *Krzysztof* як *Христофор* (т. I, с. 471), *Maciej* як *Матвій* (т. I, с. 523), *Marcin* як *Мартин* (т. I, с. 530), *Rawel* як *Павло* (т. II, ч. I, с. 143), *Piotr* як *Петро* (т. II, ч. I, с. 166), *Tomasz* як *Хома* (т. II, ч. II, с. 177), *Agnieszka* як *Агнія, Агнеса* (т. I, с. 5), *Barbara* як *Варвара* (т. I, с. 36), *Ewa* як *Єва* (т. I, с. 235), *Katarzyna* як *Катерина* (т. I, с. 393), *Magdalena* як *Магдаліна* (т. I, с. 524), *Malgorzata* як *Маргарита* (т. I, с. 528), *Paulina* як *Павліна* (т. II, ч. I, с. 143), *Zuzanna* як *Сусанна* (т. II, ч. II, с. 564) і т. п.

Такий підхід до передачі імен та можливість застосування його на заняттях з української мови в польськомовній аудиторії видається нам з кількох причин неприйнятним, передовсім з уваги на функцію та значення антропонімів, особливо імен. Окрім того, що особові імена – це приклад безеквівалентної лексики, то для них характерний зв'язок з тією національною традицією та реаліями, з яких походять. У міжкультурній комунікації вони «виконують функцію міжмовного та міжкультурного мостика»². «Власні імена дійсно допомагають подолати мовні бар'єри, але у своєму споконвічному мовному середовищі вони мають складну смислову структуру, унікальні особливості форми та етимології, здатність до видозміни і словотвору, численні зв'язки з іншими одиницями й категоріями мови. При передачі імені на іншій мові більша частина цих властивостей втрачається. Якщо не знати або ігнорувати ці особливості, то перенесення імені на інший лінгвістичний ґрунт може не тільки не полегшити, а й ускладнити ідентифікацію носія імені»³

Особова назва людини нерідко віддзеркалює її національність, є невід'ємною частиною її ідентичності. Ім'я може бути важливим елементом боротьби за етнічну і національну тотожність. Таким чином, замінюючи польське особове ім'я українським відповідником ми ніби змінюємо походження людини, її індивідуальність⁴ При перекладі імен втрачається та інформація, яку вони несуть мовою оригіналу. Тому навіть якщо слухачам видається привабливою заміна свого імені – нерідко важкого для вимови носіями іншої мови – українським відповідником, викладач повинен усвідомити студентам, із чим це пов'язане, що з цього виникає та які це може мати наслідки⁵.

² Дмитрій Ермолович, *Имена собственные на стыке языков и культур*, Москва 2001, с. 3.

³ Ibidem, s. 3.

⁴ Urszula Zaliwska-Okrutna, *Patty, Patricia czy Patrycja? Antroponimy jako problem tłumaczeniowy i glottodydaktyczny*, [w:] *Język rodzimy a język obcy: komunikacja, przekład, dydaktyka: materiały z XXI Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW i Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej*. Red. Andrzej Kopczyński i Urszula Zaliwska-Okrutna, Warszawa 2002:, s. 253.

⁵ Ibidem, s. 253.

Якщо розглядати особові імена та прізвища як свого роду приклад історико-культурної кодифікації, один із елементів вербального вираження національних особливостей, то неправильне вживання іншомовних антропонімів – це не тільки ознака неповаги до особи, ім'я якої називається, але й ознака низької освіченості та мовної некомпетентності суспільства.

Як правило, відтворення іншомовних антропонімів може відбуватися двома шляхами: транслітерації та транскрипції. Транслітерація, тобто «літерна передача *слів і текстів*, записаних за допомогою однієї графічної системи засобами іншої графічної системи» [УМЕ, 638], особливо важлива у наукових працях, для оформлення бібліографії чи здійснення каталогізації у бібліотечній справі, де вимагається точність та – що має неабияке значення – можливість зворотного відтворення оригіналу, тому «використовуючи транслітерацію, не прагнемо до наслідування звуків іншої мови, а замінюємо знаки одного алфавіту знаками іншого алфавіту, часто із застосуванням специфічних діакричних знаків» [WSO, 107-108]. На нашу думку, вивчення правил транслітерації на заняттях з української мови може мати сенс на вищих рівнях, оскільки вимагає певних знань, а її використання важливе, зокрема, для тих, хто планує займатися чи вже займається науковою діяльністю.

Значно ширше застосування має натомість транскрипція, тобто звукопис [УМЕ, 638], особливо практична. Вважаємо доцільним внесення до програми занять з української мови у нефілологічному середовищі вивчення саме практичної транскрипції. На відміну від фонетичної чи фонематичної, практична транскрипція розрахована на пересічного носія мови, а приклади її використання найчастіше можемо зустріти в ЗМІ. Проте матеріали, почерпнуті з українських ЗМІ для проведення занять щодо передачі польських антропонімів часто не допомагають, а швидше навпаки, вносять ще більше неясності, оскільки навіть побіжний аналіз українськомовного сегменту інформаційного простору України показує, що в цьому плані панує велика непослідовність⁶. Одним із каменів спотикання є, зокрема, імена, що мають спільне джерело походження. Так, нерідко можна зустріти передачу імені одного з колишніх президентів Польщі як *Олександр Квасьневський*, а не *Александр*, колишня прем'єр-міністр також передається часто як *Єва Конач*, а не *Ева Конач*.

Загалом можна виділити дві тенденції у відтворенні польських особових назв: одна спрямована на максимальне збереження оригінального звучання імені та прізвища, інша тяжіє до традиційного засвоєння із застосуванням чинного правопису. Кожен із цих двох напрямків має свої обмеження й недоліки. Якщо йти шляхом точного відтворення

⁶ див. напр. Романчук Катерина, *Дискусійні проблеми відтворення польських імен та прізвищ на сторінках сучасної періодики («Український тиждень» та «Критика»)*. Science and Education a New Dimension. Philology, III (11), Issue: 56, 2015, с. 72-77.

антропонімів, то, скажімо, прізвище *Pomorski* українською слід передавати як *Поморські*, проте це унеможливує його відмінювання. Тому при передачі антропонімів важливо зберегти своєрідність польської мови та оригінальність звучання особових імен, враховуючи при цьому графічний, фонетичний і граматичний аспект українською мови, який дозволяє відмінювати антропоодиниці. Чинний правопис натомість пропонує форми, які часто далекі від оригінальної вимови і не передають національного колориту.

Питання ознайомлення польських слухачів із практичною польсько-українською транскрипцією та відтворення за допомогою цієї транскрипції польських антропонімів веде за собою пошук джерел, з яких можна було б почерпнути зразки для використання на заняттях. Як ми вже згадували, підручники для вивчення української мови оминають увагою це питання, а на додаток деякі з них досить непослідовно передають польські антропоніми. Відповідно до українського правопису, польське **ie** у власних назвах передається українською через **е**. Тим часом у підручниках з української мови, розрахованих на польськомовного адресата, знаходимо чимало прикладів відходу від цього правила: польське **ie** українською передається в них як **є**. Так, у *Контрастивній граматиці української та польської мов* маємо *К. Вежинський*, а не *К. Вежинський*⁷, *В. Вішневський* замість *В. Вішневський* [306, 359], *К. Сесицька*, а не *К. Сесицька* [273, 337]. Спостерігаємо також непослідовність при передачі польського **ie** українською: в одних прізвищах автори цього підручника передають його як **ле** – *Я. Лехонь* [265, 284], *Н. Роллчек* [270], *С. Лец* [281], в інших як **ле**, напр. *С. Лем* [281]. Трапляється, що на одній сторінці різницею в кілька рядків бачимо різне написання одного й того ж прізвища: *Б. Лесьмян* і *Б. Лесьмян* [259].

Найбільш детальні приклади застосування практичної польсько-української транскрипції наводить *Українсько-польський словник тематичної лексики* (УПСТЛ), проте його використання на заняттях видається нам непродуктивним, оскільки зустрічаємо тут чимало розбіжностей і навіть помилок. Так, польське **ie** автори передають то як **е** *Мацей*, *Мечислав*, *Земовит* [УПСТЛ, 361, 365, 366], іншим разом як **є**: *Хамець*, *Недзведзь*, *Неціслав*, *Вавжинець*, *Збігнев* [УПСТЛ, 360, 361, 365, 366]. Трапляються тут також приклади різного запису одного й того ж імені чи прізвища: *Zbigniew* як *Збігнев* [363] і як *Збігнев* [363], *Ćwik* один раз рекомендують писати як *Цв'ік* [360], іншим разом як *Цвік* [363]. Автори цього словника при збігу двох м'яких приголосних часом передають м'якість кожного приголосного – *Kościńska* як *Косьцінська* [362], а часом застосовують уподібнення за м'якістю і, відповідно, позначають м'якість

⁷ Віталій Кононенко, Ірина Кононенко, *Контрастивна...*, s. 78, 85, 291, 310.

лише останнього – напр., прізвище *Świadek* рекомендують передавати як *Свядек* [363].

Як бачимо, проблема передачі польських антропонімів залишає дуже багато питань відкритими. Особові імена та прізвища є вагомим складовим елементом в діалозі культур, а питання трансферу власних назв до іншої мови – одним із важливих елементів міжкультурної комунікації. Адекватне відтворення польських антропонімів українською мовою має неабияке практичне значення, зокрема й на заняттях з української мови як іноземної. Єдина чітка система принципів передачі польських антропоодиниць відсутня, а чинний український правопис далеко не завжди відображає реальну польську вимову і не дає нам відповіді на всі запитання. Тому вважаємо, що питання опрацювання прозорих і розбірливих норм відтворення польських власних назв повинно стати одним із пріоритетних завдань Правописної комісії. Їх чітке дотримання сприяло б елімінації перешкод в польсько-українській комунікації, розбіжностей та непослідовності в ЗМІ. Окрім цього, допомогло б польським студентам, які вивчають українську мову і починають функціонувати в «кириличному обігу», уникнути бюрократичних проблем, що виникають з відмінного написання їхніх персональних даних в різних документах.

Список використаної літератури:

- Antoniw O Aleksandra, Romaniuk Switlana, Synczak Olena, Україна – Польща. *Dialog kultur*. Warszawa 2014.
- Delura Sebastian, Drobiszewska Urszula, Kononenko Iryna, Mytnik Irena, Romaniuk Switlana, Saniewska Marta, Wasiak Elżbieta, Zambrzycka Marta, *Z ukraińskim na ty. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego. Poziom średniozaawansowany. Część 1*. Warszawa 2013.
- Delura Sebastian, Jeż Magdalena, Kononenko Iryna, Mytnik Irena, Romaniuk Switlana, Samadowna Aleksandra, Saniewska Marta, Wasiak Elżbieta, Zambrzycka Marta, *Z ukraińskim na ty. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego. Poziom średniozaawansowany. Część 2*. Warszawa 2014.
- Huk Irena, Kawecka Mirosława, Вивчаємо українську мову. *Podręcznik do nauki języka ukraińskiego*, Lublin 2003.
- Śpiwak Jan, *Podręcznik języka ukraińskiego*. Самовчитель української мови для всіх, Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1996
- Zaliwska-Okrutna Urszula, *Patty, Patricia czy Patrycja? Antroponimy jako problem tłumaczeniowy i glottodydaktyczny*, [w:] *Język rodzimy a język obcy: komunikacja, przekład, dydaktyka: materiały z XXI Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW i Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej*. Red. Andrzej Kopczyński i Urszula Zaliwska-Okrutna, Warszawa 2002, s. 247-256.
- Zinkiewicz-Tomanek Bożena, Baraniwska Oksana, *Język ukraiński dla początkujących*, Wydawnictwo „Petrus”, Kraków 2012.
- Zinkiewicz-Tomanek Bożena, Baraniwska Oksana, *Język ukraiński dla średniozaawansowanych*, Wydawnictwo „Petrus”, Kraków 2016.
- Белей Олег, *Розмовляєте українською? Підручник української мови*, Wrocław 2006.
- Ермолович Дмитрий, *Имена собственные на стыке языков и культур*. Москва 2001.

Кононенко Віталій, Кононенко Ірина, *Контрастивна граматики української та польської мов, «Вища школа», Київ 2006.*

Романчук Катерина, *Дискусійні проблеми відтворення польських імен та прізвищ на сторінках сучасної періодики («Український тиждень» та «Критика»).* Science and Education a New Dimension. Philology, III (11), Issue: 56, 2015, с. 72-77.

Словники:

WSO: Wielki słownik ortograficzny PWN, pod red. E. Polańskiego. Warszawa 2003.

ПУС: Польсько-український словник у двох томах, ред. кол. А. І. Генсьорський, Л. Л. Гуменецька (гол. ред.), І. М. Керницький та інші, т. 1 (А-Н), Київ, Вид. АН УРСР 1958 р., т. 2, ч. 1 (О-Р), Київ, Вид. АН УРСР 1959 р., т. 2, ч. 2 (S-Ž), Київ, Вид. АН УРСР 1960 р.

УМЕ: Українська мова: енциклопедія. Київ 2000.

УПСТЛ: Українсько-польський словник тематичної лексики, за ред. Ю. Г. Попсуєнка, Київ. Видавництво «Школа», 2005.

PRACTICAL TRANSCRIPTION IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE, OR ON THE PROBLEM OF TRANSCRIBING POLISH NAMES INTO UKRAINIAN

Nadia Gergało-Dąbek

Abstract: The author discusses the problems of transcribing Polish names into Ukrainian. She also questions the necessity of incorporating practical transcription into the curriculum of Ukrainian as a foreign language. The lack of clear and coherent rules of transcription from Polish into Ukrainian leads to divergence and creates barriers in the interlinguistic communication, as well as the chaos in documents. The development of new orthographic norms and their integration into the curriculum are topical issues nowadays.

Keywords: Ukrainian as a foreign language, transcribing Polish names into Ukrainian, practical Polish-Ukrainian transcription.